

SPORDISOTSIOLOOGIA

Joe Noormets, Terviseteaduste ja Spordi Instituut, Tallinna Ülikool

See töö omab Creative Commons (CC) litsentsi Attribution-Noncommercial-No Derivative Works 3.0. Tutvu litsentsiga: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>

1.1 Spordisotsioloogia olemus ja funktsioon

Selleks et mõista spordisotsioloogia olemust, on vaja selgitada nn emadistsipliinide, s.t sotsioloogia ja sporditeaduste olemust ning spordisotsioloogia positsiooni nendes.

Mis on sotsioloogia?

Sotsioloogia on teadus, mis uurib inimest ja tema käitumist sotsiaalsetes kooslustes ja kultuurikontekstis ning viise, kuidas ta mõtestab oma kogemusi nendes. Sotsioloogia kui iseseisva teaduse kujunemise algust seostatakse Auguste Comte'i (1798-1857) nimega, kes moodustas sõna sotsioloogia ladinakeelsest sõnast *socius* (ühine, kaaslane, kellegagi koos) ja kreeka sõnast *logos* (mõiste, käsitlus, millegi uurimine) kirjeldamaks sotsiaalse elu uurimisega tegelevat teadust.

Lähtudes sellest, et sotsioloogias on võimalik rõhk asetada inimesele või ühiskonnale, eristatakse sotsioloogias mikro- ja makrotasandi seletusi. Makrotasandil analüüsitakse ühiskonna sotsiaalset struktuuri, sotsiaalseid süsteeme ja protsesse väga abstraktsel tasandil, otsides üldisi seaduspärasusi nende kohta (püütakse seletada ja ennustada protsesse). Mikrotasandil keskendutakse üksikisikute käitumise igapäevastele aktidele ning väikeste gruppide struktuurile ja protsessidele (püütakse mõista inimeste tegutsemist). Kolmanda tasandina võiks eristada "mesotasandit", mille puhul fookus on suunatud suhteliselt piiratud inimtegevuse produktile nagu näiteks perekond, haridus, sport ning vastava sotsiaalse elu valdkonda katavad eristunud sotsioloogia harud: perekonna-sotsioloogia, haridussotsioloogia, spordisotsioloogia.

Sotsioloogia eristub teistest sotsiaalteadustest oma vaatekoha ehk lähenemise poolest, mida iseloomustavad järgmised tunnused:

- fookus on ühiskonnal, sotsiaalsetel kooslustel ja ühiskondlikku elu kujundavatel inimestevahelistel suhetel, mitte üksikindiviididel;
- huvi on suunatud ühiskondliku elu kui terviku ja erinevate ühiskondliku elu valdkondade vaheliste seoste vastu;
- rõhk on inimekäitumise kontekstil, mitte aga inimese tegevust seesmiselt suunavatel teguritel (isiku vaimsel ja emotsionaalsel seisundil);
- tunnustatakse, et tähendus tekib ühiskonnas sotsiaalse interaktsiooni tulemusena (Hess jt 2000).

Sotsioloogias on vaja seega eristada isiklikest kogemustest, mis on eraasjad ja piirduvad igapäeva elu aspektidega, ühiskondlikud kogemused, mis asuvad üksikindiviidi kontrolli alt väljas, kuid kokkuvõttes mõjutavad igapäevast elu. Ehk teisisõnu, meil on vaja sotsioloogilist kujutlust, mis juhib tähelepanu kolmele küsimusele:

- kuidas lahterdatakse tegevusi teatud ühiskonnas;
- kus asub see ühiskond inimajaloos;
- milliseid inimesi (mehi ja naisi) see ühiskond toodab (Hess jt 2000).

Sotsioloogias ei eeldata bioloogiliste muutujate deterministlikku iseloomu inimeste käitumise kujundamisel ega inimloomuse muutumatust ajas ja ruumis, vaid püütakse näha kuidas inimeste isiklik elu on läbipõimunud ühiskonna struktuuri ja ajaloolise ajaga ning mil viisil ja millistes olukordades muutuvad ühiskondlike probleemide määratlused ja kuidas need sotsiaalsetes kooslustes üksteisest erinevad.

Sotsioloogia kui teaduse mõistmiseks on vaja tunda selle põhimõisteid. Järgnevalt selgitatakse neist lühidalt vaid mõningaid (vt lisaks Aimre 2005: 85-102, Hess jt 2000: 275-292).

Ühiskond on inimeste kogum, kes elavad piiritletud geograafilisel territooriumil, kus inimestevahelised suhted leiavad aset küllaltki regulaarsel alusel, mis on ühendatud poliitilise süsteemiga ning jagatud enesemääratlemise mõttes, mis eristab neid teistest inimeste kogumitest. *Kultuur* on inimeste eluviis, suhete laad konkreetsetes ühiskonnas. Kultuuri iseloomustavad jagatud tähendused, väärtused, suhtumised ja uskumused. Ehk teisisõnu öelduna, ühiskond on inimeste ja suhete fakt, kultuur aga nende muustriiliste vastastikuste suhete iseloom, omadus ja abstraktne loomus.

Sotsiaalne struktuur on dünaamilist sotsiaalset tervikut moodustavate elementide vahelised seosed ja vastastikune toime (nt ühiskonna struktuur, perekonna struktuur). *Sotsiaalne süsteem* on korrastatud üksteisest sõltuvatest elementidest koosnev sotsiaalne tervik (nt perekond). *Sotsiaalne kooslus* koosneb erinevatest sotsiaalsetest ühikutest: a) samal ajal samas kohas olevad inividid moodustavad juhusliku kogumi (nt bussi ootavad inimesed), b) ühesugust eristavat tunnust omavad isikute kogum moodustab kategooria (nt lapsed), c) otsesele või kaudsele kontaktile pikema perioodi vältel rajanev ühiste eesmärkide või ühtsustundega seotud inimeste kogum moodustab grupi.

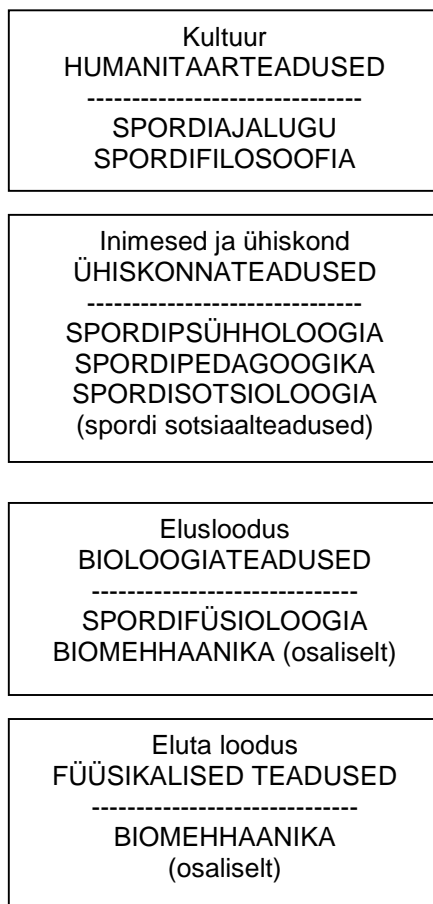
Sotsiaalsed väärtused on ühiskonnaliikmete ühised arusaamad hea, halva ja soovitava kohta, mis annavad standardid ja loovad eelduse ühisele ja individuaalsele tegevusele. *Sotsiaalsed normid* on ühiskonnapoolsed ettekirjutused, standardid ja reeglid, mis määravad sobiliku käitumise. Normide täitmist kontrollitakse. Nii väärtused kui ka normid loovad inimese ja ühiskonna vahel sideme.

Sotsiaalne tegevus on tegevus, mille eesmärk on muuta inimese ja sotsiaalsete koosluste käitumist, hoiakuid ja püüdlusi ning mille väliseks, nähtavaks aktiks, on *sotsiaalne käitumine*, milles väljendub inimese positsioon, hoiak ja reaktsioon ümbritsevale olukorrale. *Sotsiaalne staatus* on inimese seisund grupis või ühiskonnas (nt õpetaja, treener). *Sotsiaalne roll* aga käitumise, hoiakute ja kohustuste kogum, mida oodatakse mingi staatusega inimeselt (nt õpetaja staatuses isik õpetaja, isa, kolleegi, kodaniku rollis). *Sotsiaalne institutsioon* on sotsiaalne kokkulepe (rollide ja staatuste kogum), mida kasutatakse reguleerimaks ja suunamaks käitumist väärtuste, normide ja tegutsemismallide abil inimtegevuse teatud valdkonnas (nt sport).

Spordisotsioloogia koht sporditeadustes

Illustratiivselt üldistatuna on sporditeaduste keskne eesmärk uurida n.ö keha, hinge ja vaimu põimunud tervikut, mis on spordi ja laiemalt kehakultuuri kehastus ning mis leiab vältimatult väljenduse sotsiaalses olendis – ühiskonna liikmes. Sotsiaalne olend ei saa vältida ühiskonda selleks et osaleda spordis, vaid pigem ühiskond koosneb sotsiaalsetest struktuuridest ja sotsiaalsetest agentidest, kes moodustavad ja taasmoodustavad spordi ja sporditeadused. Seega on spordisotsioloogia koht sporditeadustes selge – see peab uurima spordis osalevaid isikuid kui sotsiaalseid olendeid konkreetsetes sotsiaalses kontekstis ning püsivaid ja mõju omavaid sotsiaalseid struktuure.

Mõiste ja nähtusena koosneb "sporditeadused" erinevatest teadusaladest, mille ühisosaks on see, et nende teaduslik uurimistegevus on suunatud spordile. Käsitledes sporti uurimisobjektina, saab seda teha vähemalt kolmel tasandil: bioloogilis-füüsilise nähtusena, indiviidi käitumise ja teadliku tegevuse tasandi nähtusena ning ühiskondliku nähtusena (vt Joonis 1).

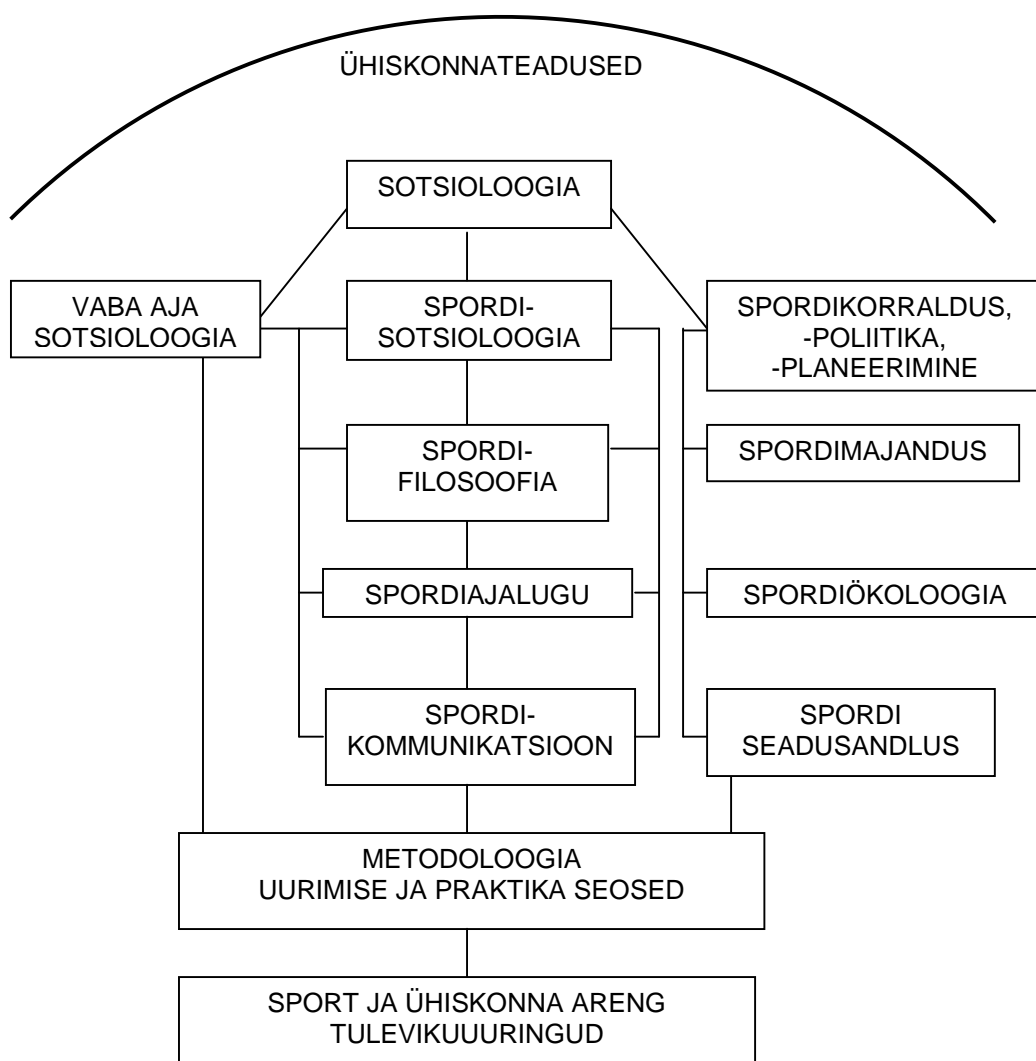

Joonis 1. Sporditeaduste paiknemine teaduste süsteemis (kohandatud Telama jt 1989)

Spordisotsioloogia kuulub seega lisaks emadistsipliinile (s.t sotsioloogiale) sporditeaduste alla. Kuna sotsioloogia on lähedalt seotud olnud ajalooga, antropoloogiaga, sotsiaalpsühholoogiaga, poliitika- ja majandusteadustega ning viimasel paaril aastakümnel kultuuri-, meedia- ja soouuringute ja inimgeograafia, siis saab ka sporditeaduste sees eristada spordi sotsiaalteadusi, mida võib vaadelda üldmõistena, mille alla koondub spordi ühiskondlikku olemust eri vaatekohtadest käsitlev õpetus ja uurimistöö (vt Joonis 2).

Spordisotsioloogial ja spordi sotsiaalteadustel tervikuna on Eesti sporditeaduste seas väga väike kandepind. Tallinnas teostati esimesed spordisotsioloogia alased uurimused TPedl-s 1977. aastal. Spordisotsioloogia labor loodi 1990. aastal Mait Arvisto poolt, mis kahjuks lõpetas sisuliselt tegevuse 2007 aastal. Koosseisulisi töötajaid oli kogu labori eksisteerimisaja vältel vähe ning uurimistöö baseerus põhisos TLÜ kehakultuuriteaduskonna õppejõududel ja üliõpilastel. Uurimistööd olid rakendusliku suunilusega: spordiklubide tegevuskeskkonda ja toimivust mõjutavaid tegureid käsitlevad uurimused; spordiorganisatsiooni funktsioneerimisprotsesse kirjeldavad uurimused; elanikkonna sportimisaktiivsust ning sotsiaalset motivatsiooni käsitlevad uuringud; spordirajatiste läbilaskevõime kaardistamine ning spordiharrastuse struktuurile vastavuse analüüs; spordi juhtimise, majandamise ja rahastamise probleemide uuring; sporditöötajate

karjääri uuringud. Teostatud uurimused olid kaardistavad, rõhutatult empiirilised (kui püüti uurimusi teoreetilisemalt struktureerida, jäädi, kas teadlikult või mitte, mõjutatud ainult funktsionalismist) spordikorralduslike ja pedagoogiliste vajaduste tarbeks tehtud tööd, lahendamaks lühiajalisi „siin ja praegu“ sotsiaalseid probleeme spetsiifiliste „huvigruppide“ otstarbeks. Ehk teisisõnu öelduna, koguti küll suurel hulgal empiirilisi fakte, mis kuhjades ehk oleks võinud luua eelduse liikumaks uuritavate nähtuste sügavama mõistmise suunas, kuid kuna puudus kogutud andmete teoreetilisem tõlgendus, ei omandanud need kestmamat teaduslikku tähendust ega aidanud kaasa üldisema pildi kujunemisele. Uurimisküsimustest lähtudes olid peamised meetodid kvantitatiivsed. Andmeid koguti standardiseeritud küsimustikega ja analüüsiti statistiliste andmetöötluse meetoditega. Kvalitatiivseid meetodeid kasutati vaid põgusalt kogutud andmete täpsustamise otstarbel. Eelnevast tulenevalt pole ka laboris teostatud uurimustes leida sügavamaid analüüse. Vaatamata TLÜ spordisotsioloogia labori olemasolule ja tehtud uuringutele, tuleb siiski kahjuks tõdeda, et spordisotsioloogia toimiv uurimisgrupp ja -võrgustik ning kindlal teoreetilisel alusel põhinev teaduslik uurimistöö Eestis jäi välja kujunemata ning praegusel hetkel sisuliselt puudub.

Joonis 2. Spordi sotsiaalteadused nähtuna sotsioloogia vaatenurgast (Telama jt 1989)

Sport on osa ühiskonna struktuurist ja kultuurist. Spordisotsioloogias uuritaksegi sporti ühiskonna vaatenurgast, ühiskonnast ja selle arengust sõltuva nähtusena, s.t spordi nähtusi tõlgendatakse ühiskonnast, kultuurist, sotsiaalsest struktuurist ja sotsiaalsetest institutsioonidest lähtudes. Kuigi sporti käsitletakse valdavalt ühiskonna nähtusena, on

spordil, nii nagu ka teistel ühiskonna osadel, teatav autonoomia, mille raames see võib ise reguleerida tegevusi ja arenguid ning mõjutada omaltpoolt ühiskonda.

Spordisotsioloogia funktsioonid

Spordisotsioloogias uuritakse spordi sotsiaalseid nähtusi ja inimese sotsiaalset spordikäitumist. Spordisotsioloogia eesmärgiks on:

- kriitiliselt uurida spordi rolli, funktsiooni ja tähendust inimeste elus ja ühiskondades, mida nad moodustavad;
- kirjeldada ja seletada spordi esilekerkimist ja levimist ajas ning läbi erinevate ühiskondade;
- määratleda sotsialiseerimise protsessid sporti, spordist välja, spordis ja spordi kaudu;
- uurida domineerivate, arenevate ja hääbuvate kultuuride ning subkultuuride väärtusi ja norme spordis;
- selgitada kuidas võimusuhted ja sotsiaalsed erinevused (soolised, klassi, rassilised) määravad piirangud ja võimalused inimeste osalemisele spordis (sportlastena, ametnikena, töötajatena, pealtvaatajatena, tarbijatena);
- uurida viise, kuidas sport reageerib sotsiaalsetele muutustele ühiskonnas.

Spordisotsioloogia ülesandeks on ka uurida spordi seost teiste ühiskonna institutsioonidega (majandus, poliitika, massimeedia, religioon) ning teostada rahvusvaheliselt organiseeritud (tipp)spordi kriitilist analüüsi. Samuti uurida tegureid, miks mõned tegevused on nimetatud (osutunud) spordiks ja teised mitte, s.t uurida viise, mida kasutatakse kontrollimaks ja muutmaks tähendusi, mida mõeldakse spordi all. Väga oluliseks spordisotsioloogia ülesandeks on aidata näha ühiskonnas konstrueeritud fassaadist läbi ja selle taha ehk näha asju sellistena nagu need tegelikult on ning neid kriitiliselt hinnata. Samuti näidata seda, kuidas spordi mõiste on seotud võimuga gruppides ja ühiskonnas ning kuidas inimesed saaksid kasutada sporti muutmaks elu ühiskonnas õiglasemaks ja elamisväärsemaks. Kokkuvõttes, spordisotsioloogias on oluline:

- mõelda kriitiliselt ning mõista sotsiaalseid probleeme ja teemasid;
- meeles pidada, et sport on sotsiaalne nähtus, mitte vaid füüsiline sooritus,
- mõista, toime tulla ja muuta omaenda elu, mis puudutab sporti;
- mõista, kuidas oleks võimalik muuta paremaks oma ja teiste spordi maailma.

Spordisotsioloogia iseseisva teadusdistsipliinina

Spordisotsioloogia kui sotsioloogia aladistsipliini identiteedi loomise ja legitimatsiooni saavutamise seisukohalt on olulised esiteks teistest eristuva uurimisala ja sotsiaalsetes sidemetes olevate spetsialistide grupi olemasolu ning teiseks formaalse sotsiaalse organisatsiooni loomine, konverentside korraldamine, publitseerimisvõimaluse ja ka professionaalsete arenguvõimaluste loomine. Formaalselt on spordisotsioloogia ka sellega hakkama saanud. Loodud on sotsiaalne organisatsioon:

- *International Sociology of Sport Association (ISSA)*, asutatud algselt kui *International Committee for the Sociology of Sport (ICSS)* 1965 aastal;
- *North American Society for the Sociology of Sport (NASSS)*, asutatud 1978;
- *European Association for Sociology of Sport (EASS)*, asutatud 2003.

Kõik need organisatsioonid korraldavad regulaarseid konverentse ning publitseerivad ajakirju (*International Review for the Sociology of Sport*, alates 1965, *Sociology of Sport Journal*, alates 1984, *European Journal for Sport and Society*, alates 2004). Samuti on tekkinud mõningaid täismahus kraadiõppe programme (nt *University of Leicester*, *Loughborough University*).

Lisaks peab üks aladistsipliin kui legitimeeritud uurimisvaldkond olema määratletud, aktsepteeritud ja integreeritud suurema uurimisvaldkonna poolt. Spordisotsioloogia peab olema legitimeeritud eelkõige sotsioloogia kuid ka sporditeaduste ja spordipraktikute poolt. Formaalselt on lõimumine ka toimunud. Esiteks toimib ISSA uurimiskomiteena kahes „katusorganisatsioonis“ – *International Sociological Association* (ISA) ja *International Council of Sport Science and Physical Education* (ICSSPE). Samuti on näiteks spordisotsioloogia teema sektsioonina kohal alates 1998. aastast kahel olulisel konverentsil (*British Sociological Association Annual Conference*, *International Sociological Association Conference*) ja kaastööd sotsioloogia ajakirjadele enam avatud.

Sporditeadlaste ja eriti spordipraktikute seas on spordisotsioloogia olnud kahjuks vähem edukam. Nii on kehalise kasvatuses poolt vaadatuna spordisotsioloogia liiga teoreetiline, liberaalne ja kriitiline; spordifüsioloogia poolt vaadatuna liiga pehme, marginaalne ja distsiplineerimatu ning kinesiooloogia poolt vaadatuna liiga kontekstiline ja sotsiaal-poliitiline.

Lahkarvamused või pigem kaheks leeriks jagunemine on aset leidnud ka spordisotsioloogias eneses. Nii saame rääkida üldises mõttes rakenduslikust ja teoreetilisest suunast spordisotsioloogias. Rakenduslikul suunal huvitatakse enam spordist (sh spordiorganisatsioon ja -korraldus), sporditeadustest ja spordi teemadest, püütakse empiiriliste sotsioloogiliste uuringute kaudu sporti edendada ja aidata ning nähakse end paiknevat pigem sporditeaduste kui sotsioloogia väljal (= *sport sociology*). Teoreetilisel suunal huvitatakse pigem sotsioloogiast või kultuuriuuringutest, sotsiaalsetest või kultuurilistest probleemidest ja protsessidest, ollakse kriitilisemalt häälestatud ning nähakse end pigem sotsioloogia väljal paiknevana (= *sociology of sport*). Rakendusliku poole osas on spordisotsioloogia lähimad seoseid spordipedagoogika, vaba aja, spordikorralduse ja sotsiaalpoliitika uurimissuundadega. Spordisotsioloogia teoreetilisemas tiivas on toimunud lisaks märkimisväärne killustumine, mis tingitud paradigmaatilistest nihetest kvantitatiivsest metodoloogiast kvalitatiivsele, klassikalisest sotsioloogiast kultuuriuuringutele, kultuuriuuringutest poststrukturealismile, poststrukturealismist postmodernismile, sotsiaalsele konstruktsionismile, dekonstruktsionismile ja semiootikale.

Põhimõisted

Sotsioloogia	Sporditeadused
Sotsioloogiline vaatekoht	Spordisotsioloogia
Sotsioloogiline kujutus	

Kordamisküsimused

Millised on sotsioloogilise vaatekoha peamised tunnused?
Millised on spordisotsioloogia eesmärgid ja ülesanded?

Täiendav lugemine

Aimre, I. 2005. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, lk 11-48, 85-102.

Kasutatud kirjandus

Aimre, I. 2005. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
Hess, B.B., Markson, E.W., Stein, P.J. 2000. Sotsioloogia. Tallinn: Külüm.
Telama, R., Juppi, J., Nieminen, L. 1989. Liikuntatiede. Mitä se on? Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu n:o 118, Helsinki.